

ken driving legislation implemented on February 1, 1994. Presented at the International Conference on Alcohol, Drugs and Traffic Safety, May 22-26, Stockholm. Website: http://www.vv.se/traf_sak/t2000/508.pdf

Levine, Harry Gene (1992): Temperance cultures: concern about alcohol problems in Nordic and English-speaking cultures. Pp. 15-36. In: Malcolm Lader, Griffith Edwards & Colin D. Drummond (Eds.):

The Nature of Alcohol- and Drug-Related Problems. Oxford etc.: Oxford University Press

Takala, Jukka-Pekka & Klingemann, Harald & Hunt, Geoffrey: Afterword: common directions and remaining divergences. In: Harald Klingemann, Jukka-Pekka Takala & Geoffrey Hunt (Eds.)(1992): Cure, Care and Control. Alcoholism Treatment in Sixteen Countries. Buffalo: State University of New York Press.)

holpolitiska traditioner. Ur detta perspektiv kan vi samtidigt se en klar liberalisering av den nordiska alkoholpolitiken och en ökad insikt i det övriga Europa om existensen av alkoholproblem och behovet av stärkt kontroll.

Att placera de nordiska och nationella alkoholpolitiska systemen och akademiska teorierna om nykterhet i en kulturell och historisk kontext är samtidigt att ifrågasätta deras vetenskapliga renhet och oundviklighet. Därför tenderar den alkoholkontrollpolitiska modellen att sätta idéer om kulturella skillnader i andra hand. Den formella alkoholkontrollpolitiken proklamerar att (a) alkohol alltid kräver en utvecklad formell kontroll, (b) de huvudsakliga aspekterna av denna kontroll kan generaliseras och (c) striktare kontroll (ända till en mycket starkt begränsande kontroll) är bra, och att det att man släpper på kontrollen är illa. Dessa idéer förkroppsligas i totalkonsumtionsmodellen, enligt vilken ett lands alkoholproblem stiger brant med ökande sammanlagd nationell konsumtion.

Förespråkarna för denna modell – eller rättare sagt denna alkohollivsåskådning – befinner sig alltså i en lustigt tudelad position. Den senaste utvecklingen i Norden står i konflikt med de rekommendationer som givits av de viktigaste alkoholpolitiska fors-

Vad har brustit?

Pekka Sulkunen & Caroline Sutton & Christoffer Tigerstedt & Katariina Warpenius (Eds.): Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control. NAD Publication No. 39. Helsinki 2000. 295 s.

Alkoholkontrollpolitiken, -teorin och -forskningen utmärks av regionalisering; nämligen (1) alkoholpolitiken har blivit politiskt mest formaliserad, och här inkluderar jag alkoholmonopolen, i de nordiska länderna, (2) detta statliga åtagande har ackompanjerats av en samhällsforskning och akademisk teori som kretsar kring (och i hög utsträckning begränsas till) de nordiska – och de engelskspråkiga – länderna, (3) det är uppenbart att det finns stora skillnader i de historiska och kulturella perspektiven på alkoholen som dryck i olika delar av världen och i Europa, och att de länder som har den historiska bakgrund som kraftigast präglats av nykter-

hetsrörelserna och motsvarande attityder är de som främst har utformat alkoholkontrollpolitiska åtgärder.

Till dessa tre grundtankar i den moderna alkoholpolitikens utveckling kan man tillägga en historisk förändring som i sig bär fröet till den senare utvecklingen – den ekonomiska globaliseringen, som förkroppsligas i den europeiska integrationen. De ändrade ekonomiska realiteterna, och utvecklingen mot en internationalisering och en konsumentstyrd marknad, har förändrat villkoren för de nordiska alkoholmonopolen och tvingat fram en konfrontation mellan olika nationella och kulturella dryckes- och alko-

karna, vars betraktelsesätt i stor utsträckning förverkligats i just dessa länder. Samtidigt ger europeiska och internationella fora dessa förspråkare vidare ramar inom vilka de kan identifiera alkoholproblem och föreslå hittills icke aktuella, eller impopulära, politiska åtgärder för länder där alkoholattityderna har varit relativt liberala. Kort sagt finns det goda och dåliga auspicer för dem som vill sprida de idéer om alkoholkontroll som i stor utsträckning härstammar från Norden.

Viktiga milstolpar i forskningen och teorierna kring alkoholkontrollpolitiken, genomsyrade av nykterhetsnationernas ideologi, har framträtt varje decennium sedan 1970-talet. År 1975 publicerades *Alcohol Control Policies in Public Health Perspective* av Kettil Bruun m.fl., år 1981 *Alcohol, Society, and the State* av Klaus Mäkelä m.fl., medan den nyaste i raden, *Alcohol Policy and the Public Good* av Griffith Edwards m.fl., utgavs av WHO år 1994. De långa författarförteckningarna i dessa volymer upptar nästan enbart personer från de nordiska och engelskspråkiga länderna. Om det finns en prototyp i forskningshänseende företrädd i dessa volymer går den ut på att empiriskt koppla förändringar i politiken till konsumtion och problem – och därmed ge en epidemiologisk grundval för den förda politiken.

Broken Spirits har ett annorlunda tillvägagångssätt i sin studie av alkoholkontrollpolitiken. Den har sina akademiska rötter i kulturanalyser, socialhistoria, förvaltningsmodeller och mediaanalyser. Från denna utgångspunkt anser den ”fragmenteringen av den alkoholpolitiska sektorn vara ett oåterkalleligt historiskt faktum i Norden och, som sådant, en ändpunkt för ett av de mest pretentiösa (!) försöken till social kontroll i de kapitalistiska samhällena”. Denna fragmentering, ackompanjerad av den delvisa men fortsatta avvecklingen av de hävdvunna statliga alkoholmonopolen i de tre nordiska länderna Finland, Norge och Sverige, kan kopplas till en rad nationella, alleuropeiska och till och med större ekonomiska krafter.

Broken Spirits är resultatet av projektet Study of Nordic Alcohol Policy Systems (SNAPS), som initierades år 1996 av Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning. Projektet koordinerades av Pekka Sulkunen och Christoffer Tigerstedt, vilka tillsammans med Caroline Sutton och Trygve Ugland ledde gruppen. Boken består av kapitel som skrivits separat av 13 olika personer, men framstår ändå som ett samordnat försök att förstå denna pågående sociala förändring.

Broken Spirits beskriver uppkomsten av statliga alko-

holmonopol i de nordiska länderna efter första världskriget som ”ett imponerande historiskt experiment ifråga om social kontroll”. I monopolländerna anslöt sig den statliga alkoholkontrollen till skaran av politiska åtgärder som syftade till ekonomisk omfördelning och skapandet av ett sunt och ”gott” liv. Alkoholpolitiken var med andra ord ett led i en mera omfattande nordisk nationalanda och ett uppåtbåd av lagar och institutioner som representerade den moderna välfärdsstaten. Och de statliga alkoholmonopolen krävde framför allt en stark och legitim statlig makt.

Även inom detta perspektiv intog alkoholen emellertid en särställning. Man kan inte ifrågasätta att det finns en särskild nordisk sensibilitet ifråga om alkoholen, vilket återspeglas både i traditionella attityder och i dryckesmönstren. *Broken Spirits* utvecklar och förfinar Levine's identifiering av de engelskspråkiga och nordiska nationerna (nio allt som allt) som nykterhetskulturer, karakteriserade av att man där ”framförallt drack alkohol i form av starksprit och ../ [som] i huvudsak var protestantiska. ../ [e]ftersom det är relevant att vara helnykterist enbart i en omgivning där alkoholen uppfattas som problematisk.” Det är möjligt att ”Finland, Norge och Sverige påverkas

av en konsumtionspraxis med mycket omfattande och (tidsmässigt) koncentrerat drickande som ofta leder till berusning, ordningsproblem och kriminalitet”.

I detta sammanhang var både den allmänna oron för och medvetenheten om alkoholens faror djupt rotade. Bilder av problemdrickande visades ofta i nordiska media och påverkade det allmänna medvetandet till stöd för en restriktiv politik, t.o.m. efter perioder av liberalisering. Alkoholpolitiska åtgärder som i många områden utanför Skandinavien skulle ha uppfattats som orimligt (för att inte säga pretentiöst) paternalistiska har tillämpats under långa perioder – t.ex. lördagsstängda alkoholbutiker (i Finland och Sverige) – mot bakgrunden av den verkliga bilden av ett växande antal berusade som under veckosluten raglar omkring på gatorna i de nordiska länderna. Under detta årtionde omprövas dessa åtgärder och man ger nu t.ex. konsumenterna i växande utsträckning tillfälle att i butikerna själva välja sina alkoholflaskor – tidigare ansågs självbetjäning inte lämplig.

Nyktethetsrörelserna i Skandinavien hade medlemmar, verksamhet och inflytande ännu långt efter att de i andra länder blivit anakronismer. Förbudslagsmentaliteten försvann under 30-talet, men nyktethetsfraktionerna

var i de nordiska parlamenten starka ännu på 60-talet. Därefter började deras inflytande krympa och vid sekelskiftet fanns det inte längre några organiserade nyktethetsgrupper i parlamenten. Nyktethet är ändå fortfarande det centrala kriteriet för en av polerna i det nordiska tänkandet om alkohol. En annan sak är sedan att det också inom nyktethetsrörelsen fanns delade åsikter om vissa former av alkoholkontroll, t.ex. själva monopolen, eftersom dessa innebar att alkoholen förblev ett permanent och legitimt drag i det nordiska livet.

Broken Spirits noterar och utforskar skillnaderna mellan nyktethetsrörelserna i de olika nordiska länderna, samtidigt som boken analyserar de grundläggande likheter som gör att de ändå kan betraktas som en enhet. Denna enhet har dock, på ett lite ironiskt sätt, brutits av de olika rörelsernas sätt att svara på den europeiska integrationen. Ännu 1989 var alla tre nationella rörelser eniga om att samarbetet med Europa borde baseras på ”alkoholpolitikens fyra grundpelare”: monopol, höga priser, tullrestriktioner och allmän upplysning. Under 90-talet följde nyktethetsrörelsen i Finland dock regeringens politik och utvecklade inte någon klart egen linje. Den norska rörelsen etablerade sig däremot på ett modernt byråkratiskt manér i Bryssel och blev

en effektiv påverkare när det gäller en alleuropeisk alkoholpolitik uppbyggd kring alkohol och idrott, promilleregler i trafiken och ungdomens alkoholvanor.

Broken Spirits placerar USA i samma tradition som de nordiska länderna, t.o.m. i förhållande till de andra engelsktalande länderna – medan nyktethetsrörelserna är aktiva i Norden finns det i USA ”bredare religiöst puritanska och progressiva rörelser” som utgör ”en politisk påtryckningsgrupp”. Utanför Norden är det bara USA som infört en landsomfattande förbudslag, medan man i ett antal amerikanska delstater har alkoholmonopol inom detaljhandeln. Ännu i dag förekommer det i USA kontrollåtgärder som kan förefalla bisarra, också för människor från nordiska och andra nyktethetsländer. Ett exempel är det restriktiva beviljandet av utskänkningstillstånd åt restauranger, vilket leder till att matgäster ofta tar med sig sina egna drycker när de kommer för att äta.

I den andra ändan av det nordiska spektret befinner sig det danska undantaget. Danmark lutar på att man genom beskattning och prissättning uppnår många av de målsättningar som de nordiska statsmonopolen har. Beskattning är naturligtvis också en form av kontrollpolitik, fast inte lika drastisk som ett statsmonopol.

”[S]kattehöjningen inver- kade på ett radikalt sätt på den danska dryckeskulturen och omformade den” bort från starksprit, utan att det i samma utsträckning uppstod smuggling och hembränning som den statliga kontrollen i andra nordiska länder gav upphov till. Den energiska och aktiva privata danska bryggerinäringen spelade sin roll i denna övergång till svagare drycker.

Kontrasten mellan Danmark och de övriga nordiska samhällena antyder möjligheten av att kontroll i sig kan underminera positiva dryckesmönster och attityder. Nykterhetstraditionerna i de tre nordligare länderna gjorde t.ex. under första hälften av 1900-talet alkoholkonsumtion till en förkastlig sysselsättning och minskade antalet utskänkingsställen. Men detta kan också ha minskat den informella sociala kontrollen, försvårat övergången till en ölkultur och stärkt tendenserna till berusningsdrickande. När monopolstaterna gjorde formella försök att uppmuntra uppkomsten av en ölkultur var de första resultaten inte de avsedda och experimenten avbröts.

Om det finns en nykterhetsrörelsens sociala historia under 1900-talet så finns det också en liberalismens parallella historia. Pekka Sulkunen gör en klar distinktion mellan olika strömningar inom libe-

ralismen – den politiska liberalismen går in för representativt styre, men också social välfärdspolitik, den ekonomiska liberalismen talar för fria marknader och den romantiska liberalismen strävar till individens frigörelse. Det var först på 80-talet som liberalismen slog in på en annan väg än kontrollpolitiken och nykterhetstänkandet (ännu på 60- och 70-talen stödde studentradikaler stärkt alkoholkontroll).

Denna nya väg kombinerade konsumtionsmarknadens liberalism med strävan att få ge uttryck för den egna personligheten. Smaken av och nöjet med öl och vin som subjektiva erfarenheter dök upp i den offentliga diskursen. Liberalismen förknippades med en konsumtionsorienterad medelklass som ansåg sig vara kompetent att göra sina egna val. Under 90-talet sammanföll denna konsumtions- och marknadsliberalism med den västeuropeiska integrationen. Detta var tydligare i Sverige och Finland och mindre tydligt i Norge, även om lagstiftningen också där i slutet av 90-talet medförde en utökad tillgång till alkohol. I denna senaste våg av liberalism ”har gränsen mellan offentligt och privat förskjutits /../ John Stuart Mills princip om medborgerlig frihet /../ har tagit överhanden i förhållande till nationens allmänna bästa”.

Liberaliseringen av den nordiska alkoholpolitiken innebär en tyngdpunktsförskjutning från en politik inriktad på att minska totalkonsumtionen till en politik inriktad på sekundär prevention eller skademinskning. Den senare politiken begränsar kontrollåtgärderna till befolkningsgrupper som uppvisar riskbetende eller annars är känsliga. Detta går naturligtvis emot den modell med en enda distributionskanal som för närvarande är den centrala lärosatsen för de flesta specialisterna på alkoholpolitik. Samtidigt som boken antyder att dessa inte kommer att bryta med denna tradition, eller anser att skademinskningen strider mot den nordiska alkoholpolitikens traditionella inriktning, förklarar Broken Spirits att ”[d]et är fruktlöst och missvisande att föra fram inriktningen på totalkonsumtion och mer specifika skademinskande åtgärder som ett alternativ: i de nuvarande nordiska förhållandena är det inte sannolikt att några åtgärder för att minska skadeverkningsarna leder till att konsumtionen ökar”. Samtidigt har, enligt Broken Spirits, ”[d]oktrinen om totalkonsumtion förlorat terräng som alkoholpolitikens integrerande princip”.

Broken Spirits skulle i USA antagligen vara titeln på ett verk om skador förorsakade av alkohol (The Broken Cord var en amerikansk bestseller

om alkoholskador hos foster). I själva verket är jag inte alldeles säker på vad bokens titel antyder – är det den enade nordiska alkoholkontrollanden som har brutits under den postmoderna eran? Broken Spirits är en bok där författarna inte drar sig för att fokusera på intrikata detaljer i skillnaderna mellan och förändringarna i alkoholbestämmelserna i de olika nordiska länderna, t.ex. de olika skik-

ten ifråga om statliga bestämmelser (ett par kapitel ägnas åt decentraliseringen av kontrollen och åt olika typer av förvaltningsenheter och sättet att utnyttja dem i alkoholkontrollen), trassligheter i de enskilda nordiska ländernas relationer till EU, möjliga framtidsscenarioer och andra mysterier.

Men bokens största bidrag är att den utgör en signal om att det skett en förändring i

alkoholpolitikens praxis och anda samtidigt som den antyder en ny typ av diskurs när det gäller sättet att diskutera alkoholpolitikens innebörd och konsekvenser.

Stanton Peele

Översättning: Peter Lodenius

For an English version of this review see <http://www.stakes.fi/nat>

Ett missat tillfälle att

tränga under ytan

Bertil Roslin: När slagregnet föll. Schildts förlag, Helsingfors 2000.

1990-talet var en dramatisk tid i de nordiska alkoholbolagens historia. Den europeiska integrationen innebar på många sätt att alkoholpolitiken underställdes allmänna rättsregler vilka gav större frihet för privata aktörer, och att trycket från den europeiska marknaden skapade en press att luckra upp socialpolitiskt motiverade restriktioner. Bertil Roslin hade under denna tid en central position i ledningen för det finska monopolet Alko. Han har nu givit ut boken När slagregnet föll, som har ambitionen att skildra de

nordiska alkoholmonopolen i den europeiska integrationen.

För den, som i likhet med Bertil Roslin har följt skeendet inifrån ett av de nordiska bolagen, är boken intressant och stimulerande läsning. Bertil Roslin är en intelligent och angenäm person, och han har skrivit en intelligent och angenäm bok. Som ekonom ger han oss intressanta och ofta fräscha inblickar i vad som rör sig i den internationella alkoholbranschen. Hans analyser utgår från marknaden, företagets villkor och konsumenternas

preferenser, vilket säkert är nya infallsvinklar för många av de alkoholpolitiskt intresserade forskare och opinionsbildare som läser NAT. Han sätter också fingret på ömma punkter i det nordiska uppträddet, t.ex. den dubbelmoral som folkhälsosträvandena på hemmaplan och den aggressiva exporten utomlands representerar.

Boken är en värdefull översikt över ett viktigt skeende i vår moderna historia. Det skymms inte av några få faktafel eller oklarheter. Författaren är förmodligen en av de mest kvalificerade när det gäller att beskriva och jämföra utvecklingen av alkoholmarknaden i Danmark, Finland, Norge och Sverige.

Ändå är det med en viss besvikelse jag lägger ifrån mig boken efter läsning. Det känns som ett missat tillfälle att tränga under ytan på ske-